

18. *İbret*'in Yayın Beyannamesi¹

Halef NAS²

APA: Nas, H. (2024). *İbret*'in Yayın Beyannamesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 368-377. DOI: <https://zenodo.org/record/13337674>

Öz

Osmanlıda Tanzimat'ın ilanından sonraki kurumsallaşma süreci içinde basın, halkın fikirlerini iktidara taşıyan, iktidarın kanun ve nizamnamelerini halka ileten önemli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Devlet içinde yabancı matbuat, iktidar-basın ilişkisinde iletişim rolünü erken dönemlerde ve nispeten daha rahat bir ortamda yaparken durum yerli basın için sancılı olmuştur. Yerli matbuat bir basın dilinin henüz kurulamamış olması, matbaa harfleri ve fiziksel koşullara dair sorunlar, kararname ve nizamnamelere dayalı sansür uygulamaları, fikir hürriyetini henüz içselleştirememiş hükümetler vb. problemlerle uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu uğraşları içinde gazetelerin ulaşmaya gayret ettiği temel unsur halk olmuştur. Batılılaşma sürecinde birçok yeni edebiyatçının karşılaştığı batılı edebî türleri okuyacak bir "okur kitlesi"ne ulaşma çabası gazetecilerin de karşılaştığı bir sorun olmuştur. Gazeteler bu sorunu aşma denemelerinde, her şeyden önce kendilerini ve işlevlerini tanıtmaya yoluna başvurmuşlardır. Böylece gazeteler bir yandan olay ve fikirleri okurlarına naklederken bir taraftan da kendilerini tanıtmışlardır. İlk İstanbul gazetelerinde görülen bu anlayış İstanbul gazetelerinden iktibas ve nakiller yapan vilayet gazetelerine de sirayet etmiştir. Türk basın tarihinin en önemli gazetelerinden *İbret* de Namık Kemal ve dostlarıyla bir yayın serüvenine başlarken benzer bir yaklaşımla gazetecilik anlayışını beyanname niteliğindeki bir yazıyla okurlarına takdim etmiş ve tekrar tekrar tatil edilmesine rağmen kapatılınca kadar beyannamesindeki düşüncelerinin arkasında durmuştur. Böylece Türk basın tarihinde basın ve hürriyeti savunan köşe taşlarından biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İbret*, Basın, İktidar, Eleştiri, Hürriyet, Hukuk.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %2

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 08.06.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; DOI: <https://zenodo.org/record/13337674>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD /Dr., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Department of Turkish Language and Literature (Şanlıurfa, Türkiye), hnas@harran.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-1637-4897> **ROR ID:** <https://ror.org/057qfs197>, **ISNI:** 0000 0004 0595 7821 **Crossref Funder ID** 501100007071

İbret's Publication Manifest³

Abstract

During the institutionalization process after the declaration of Tanzimat in the Ottoman Empire, the press emerged as an important institution that carried the ideas of the people to the government and conveyed the laws and regulations of the government to the public. Foreign press within the state played its communication role in the government-press relationship in the early periods and in a relatively more comfortable environment, while the situation was painful for the local press. The fact that because of a local press language has not yet been established, problems regarding printing letters and physical conditions, censorship practices based on decrees and regulations, governments that have not yet internalized freedom of thought, etc. the local press had to deal with problems. The effort to reach a "readership" that would read Western literary genres, which many new writers encountered during the Westernization process, was also a problem faced by journalists. In their attempts to overcome such a problem, newspapers, first of all, provide people who will read them and resort to promotion. Thus, newspapers presented the event in one country while conveying it to their readers. These understandings, which were first seen in Istanbul newspapers, also spread to provincial newspapers that quoted and transferred from Istanbul newspapers. While İbret, one of the most important newspapers of the Turkish press, started a publishing adventure by Namık Kemal and his friends, It introduced its understanding of journalism to readers with a manifest with a similar approach, and although it was suspended again and again, he stood by what was learned from its declaration until it was closed. Thus, it became one of the cornerstones in the history of the Turkish press defending the press and freedom.

Keywords: *Ibret*, Press, Government, Criticism, Liberty, Law.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 08.06.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337674>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Tanzimat'ın ilanı sırasında kanun ve nizamlara dair layihaların yazılarak arz olunması için verilen resmî izin sayesinde Osmanlı devletinde gayrimüslim vatandaşların kendi dilleriyle gazete çıkarmalarının resmî imkânı doğmuştur. Bununla birlikte başlangıçta, Şinasi'nin "millet-i hâkime" dediği Müslüman tebaa içinde devamlı yayımlanacak Türkçe bir gazete için teşebbüs eden kimse bulunmamıştır. Şinasi'nin bu ilk adımı atmaya yabancı basın karşısında yerli ve özel bir gazete tarihî seyri içinde yol almaya başlamıştır. Edebiyatçı kimliğinin yanı sıra Şinasi bir mantıkçıdır ve ele aldığı birçok kavramı tanımlamaya çalışmıştır. Osmanlıca bir gazete çıkarma pratiğinin yanında okurlarına gazete, tefrika, basmacılık gibi kavramların ne anlama geldiğini de izah etmiştir. İtalyanca bir kelime olduğunu söylediği "gazzetta"nın bir paragraflık tarihini verdikten sonra kelimenin sonraları Fransa, İngiltere, Almanya ve sair yerlere yayıldığını; Fransızca "Jurnal" kelimesinin Arapça "yevmî" (günlük) anlamına geldiğini ifade etmiş ve kullanım anlamını da "hâl-i hazırın tarih-i mücmeli" olarak belirlemiştir (Erdağ, 2004, s. 106-107).

Şinasi'nin bu tarifi sonrasında İstanbul basınından nakiller yapan vilayet gazetelerinde de tarifler görülmeye başlanmıştır. Örneğin bir vilayet gazetesi olan *Hüdavendigâr* ilk sayısında gazeteyi şu şekilde tarif etmiştir:

Vaktiyle basımcılık ilmi ortaya çıktı ve bir kaleminden çıkan bir kelimenin az vakitte yüz bin ele geçmesi mümkün oldu. Artık lisanla halka verilecek malumat pek küçük kalarak herkes gözünün önündeki adamın sözüne kanaat etmeyip kendisinden bin saat uzaktaki adamların söyledikleri, bildikleri ve yaptıkları ve yapacakları ve yapmak istedikleri şeyleri işitmeye ve okumaya başladı ki, onları hep haber veren bu misillü havadisi ilan ve işaa eden kağıtcağıza gazete denildi. (Akt. Koloğlu, 2006, s. 34).

Şinasi gazeteyi yaşanan anın kısa bir tarihi olarak belirlemenin yanı sıra ona bir işlev de yüklemiştir. *Tercüman-ı Ahvâl'e* ve *Tasvir-i Efkâr'a* yazdığı "Mukaddeme"lerin hemen ilk paragrafları gazetenin işlevini ortaya koyduğu bir beyanname hüviyetindedir. Ondan sonra yayımlanan birçok gazete benzer bir üslubu takip etmiş ve birçok gazeteci veya gazete sahibi gazete çıkarmalarındaki amacın ne olduğunu okurlarıyla paylaşmıştır. *Hüdavendigâr*, gazeteyi tanımlamanın yanı sıra işlevinin de varlığına dikkat çekmiştir. Buna göre gazete, okurlarına bilgi verirken her gün gördüğü insanların düşüncelerinin yanında; uzaktakilerin söylediği, bildiği, yaptığı, yapacağı, yapmak istediklerine dair halkın malumat alma isteğini de karşılayacaktır. *İbret* gazetesi de bir yayın anlayışına sahip, gazeteciliği Şinasi'nin dikkat çektiği devamlılık fikrine göre gerçekleştirmeye çalışan ve bunu daha ilk sayısında beyanname niteliğindeki bir yazıyla dile getiren bir gazete olmuştur.

Daha çok Namık Kemal ve dostlarının çıkardıkları şekliyle bilinen bir gazete olarak *İbret* onlardan önce de bir yayın serüveni geçirmiş, farklı adlarla yayımlanmıştır. Aleksan Sarrafyan'ın gazetenin imtiyazını almasından sonra ilk sayısı günlük olarak *Kevkeb-i Şarkî* adıyla 27 Şaban 1286'da (2 Aralık 1869) çıkmış; kamuoyunca yeterli ilgi görmeyince 42. sayısından sonra yayımına ara vermiş ve 17 Rebiülevvel 1287'den (16 Haziran 1870) itibaren tekrar çıkmaya başlamışsa da beklenen ilgiyi yine görememiştir. 6 Safer 1288'de (26 Nisan 1871) başlayan üçüncü döneminde hem adı hem de yayın periyodu değişmiş, *İbretnüümâ-yı Âlem* ismiyle haftalık mizahi bir gazete olarak çıkmıştır. Siyasiyata dokunan yazılarıyla başta ilgi görmüş lakin bu sefer satışlarının düşmesi üzerine ismini *İbret* olarak değiştirmiş ve 54. sayısından sonra (29 Ocak 1872) yayımını durdurmuştur. 28 Zilkade 1288'de (8 Şubat 1872) tekrar yayıma başladığında ilkin olduğu gibi günlük bir gazete hâlini almış ve sayfalarını Namık Kemal ve dostlarına açmıştır (Yazıcı, 2019, s. 368-370).

Namık Kemal Avrupa'dan döndüğünde bir gazete çıkarmak istemiş ve gerekli hazırlıklara başlamıştır. Avrupa hayatından önce gazeteciliğe başlayan Kemal sürgünde *Hürriyet'i* çıkarmıştır. İstanbul'a

döndüğünde basının eskiye kıyasla geliştiğini, İstanbul'da yeni yeni gazeteler ve yazarlar ortaya çıktığını görmüştür. Bazı gazeteciler ticarî kaygılarla yazılarını yayımlarken, bir kısmı resmî gazetelerde bir devlet memuru gibi hareket ediyor diğer bir kısmı serbest fikirli bir gazetecilik yapıyordu. Bu ortam içinde Kemal de bugün “kamuoyu” denilen “efkâr-ı umumiye” tarafından tanınan birkaç dostuyla birlikte bir gazete çıkarmak istemiş, gelecek adına büyük ümitler beslediğinden gazetenin ismini *İstikbal* olarak belirlemiştir. Buna göre Hariciye ve Maarif bakanlıklarına, Bab-ı Zaptiyye gerekli müracaatları yapmış fakat durum izne ihtiyaç gösterdiğinden *İstikbal*'in çıkamayacağı cevabını almışlardır. Nihayet daha önce birkaç defa açılıp kapanan *İbret* gazetesini bulup gazeteciliğe başlamışlardır.

Bu hâliyle *İbret*'in ilk sayısı iki ay süreli tatilinin bitiminden sonra 7 Rebiyülahir 1289 (14 Haziran 1872) tarihinde çıkmaya başlamıştır. İlk sayıdan anlaşıldığına göre gazetenin tatili hükümetin isteği üzerine olmuştur. Gazetenin birinci sayfasının hemen başında bu bilginin geçtiği kısımdan sonra müdür olarak Mahir, yazar olarak Tefik, Nuri, Reşat ve başyazar (muharrir-i evvel) olarak Kemal imzalı bir yazıda bu yazarların gazete çıkarmalarındaki amaçlarının dile getirildiği şu yazı vardır:

Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi elimizden geldiği mertebe vatana bir hizmet etmeyi ve taayyüşümüzü dahi bu yolda aramayı arzu eylediğimizden ve matbuatı memleketimizde bu maksatları istihsâl için en büyük vasıta gördüğümüzden bir gazete neşrine karar verdik ve yeni bir gazete tesisiyle mülkümüzde matbuatın terakkisine dahi bu sırada bir hizmet ibrâzına muvaffak olamadığımız için bir müddet-i muayyene zarfında *İbret*'in idare-i tahrîriesini deruhte eyledik.

İtikadımızca burada gazetelerin en büyük vazifesi halkımıza kavâid-i siyasiye ve terakkiyât-ı medeniyyeye müteallik malûmat vermektir. Binaenaleyh elimizde olan iktidar-ı acizânevi esasen bu hizmete sarf edeceğiz. Mamafih havâdis itâsında dahi kusur etmeyeceğiz.

En mukaddes bildiğimiz bir vazife dahi Matbuat Nizamnâmesinin müsait olduğu derecede doğru söylemektir (Mahir vd., 1289, *İbret*, nr. 1).

İbret'in 2. ve 3. sayılarında da aynen tekrar eden bu yazı gazetenin yayım beyannamesidir. Tanpınar'ın ifadesiyle “İktidara açıktan açığa harp ilan edercesine yazılmış olan bu küçük beyannamede bir yığın hakikat vardır.” (Tanpınar, 2008, s. 322). Gazetenin yazılarına bakıldığında yazarların bu yazıda geçen maksatları gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. *İbret*'in ilk 19 sayısındaki Kemal, Tefik, Nuri ve Reşat imzalı yazılarda yazarlar bazen ismen bazen de işledikleri konularla birbirlerine atıfta bulunurlar. *İbret* 19. sayısını müteakip tatil edilip de yazarları İstanbul'un dışına memuriyetlere gönderildiğinde “B.M.” (Başmuharrir) ve “Kemal” imzalarıyla çıkan Namık Kemal'e ait yazılara bakıldığında yine benzer atıfların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Kararname-i Ali ve Matbuat nizamnamelerinin yayımlanmasıyla Osmanlıda artan sansür baskısına karşı *İbret*'te başlayan sansür karşıtı yazılara bir ara gazetede yazıları yayımlanan ancak bu süre zarfında *Hadika* gazetesini çıkaran Ebuuzziya Tefik bir yandan kendi gazetesindeki yazılarıyla destek verirken diğer taraftan *İbret*'te “Tefik” imzalı bir yazıyla da bu desteğini sürdürmüştür (Ebuuzziya Tefik, 1873, *İbret*, nr. 109). Gazetede başlangıçta “Nuri” ismiyle sonraları “M.N.” müstearıyla yazılarını imzalayan Nuri Bey *Vatan yahut Silistre* piyesinin yayımlanmasından ötürü Namık Kemal'e yöneltilen eleştirilere cevap verdiği yazısında imzasını “Nuri” şeklinde atarak Kemal'e desteğini açıkça göstermiştir ([Menâpîrzâde] Nuri, 1290, *İbret*, nr. 31). *İbret*'in lağvedilme kararının gerekçelerinden biri Nuri Bey'in bu yazısı olacaktır. *İbret*'te Namık Kemal'e ait hukukla ilgili birçok yazı bulunmaktadır. Kemal bu yazılarını kaleme alırken Menâpîrzâde Nuri Bey'in “Kanun”, Kayazâde Reşat'ın “Hukuk-ı Ceza” yazılarını ihmal etmeyecektir. Dolayısıyla gazete yazarlarının kolektif bir bilinçle hareket ettiği söylenebilir.

Dönem İstanbul'unda veya vilayetlerde gazete çıkaranların her zaman bir sorumluluk bilinciyle daha doğrusu kendini kamuoyuna karşı sorumlu hisseden bir gazetecilik anlayışıyla hareket ettiği söylenemez. Kimi gazeteler havadis verme, eğitim, bir fikri yayma veya açıklama yahut kamuoyunu

aydınlatma endişesinden ziyade ticari kaygılarla çıkmaktadır. Kitabet mesleğinden gelen *İbret* yazarları halka karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmektedirler. Yayımladıkları bütün sayıları için aynı fikirde olduklarını söylemek güç olsa da benzer bir yaklaşımı bazı vilayet gazetelerinde görmek mümkündür. Mesela *Trablusgarp* gazetesi 1867'de çıkan bir sayısında gazetenin eğitim amaçlı bir hizmetine şu ifadelerle dikkat çeker: "Bilindiği gibi gazete denilen şey umumun yararlanacağı kesin haberleri gerek çıktığı yere ve gerekse taşraya yayıp herkesi iyi bilgiye sahip kılmak ve bu hayırlı vesile ile uygarlık şerefine ilerlediği yerler halkının beğenilen davranış ve zevklerini aktararak eğitime hizmetini üstlenmek demektir." (akt. Koloğlu, 2006, s. 34). *İbret*'te Nuri Bey gazetenin hemen ilk sayısındaki şu ifadelerinde gazeteciye halkı savunan bir avukat sorumluluğu yüklemektedir:

Suret-i zahirde gazete birtakım sözleri hâvî matbu bir varaka görünürse de hakikatte mensup olduğu milletin hayat ve memnûna müteallik mesâilden bahsetmek için kendini mahkeme-i âleme arz etmiş bir avukattır. Gazete hizmetini ifaya kalkışanların ahlak-ı siyasiye ve şahsiyeleri düzgün olmak ve elleri sahihan kalem tutmak şart-ı azamdır." ([Menâpîrzâde] Nuri, 1289, nr. 1).

İbret'in yazarları beyannamelerinde gazete çıkarmak suretiyle yani memurluk vazifesi almadan yaşamlarını devam ettirmek istemişlerdir. 19. asır matbuatının ve toplumsal anlayışının dikkate değer bir konusu da hürce yaşamak ve memurluk sorunu olmuştur. *İbret*'in daha ilk sayılarından itibaren bu mevzunun sorunsallaştırıldığı görülmektedir. Gazetenin yazarları memuriyetin aleyhinde değildir. Nitekim kendileri de bir dönem farklı memurluklar almışlardır. Memurken de serbest çalışırken de memurluk aleyhinde olmamışlardır. Lakin gazetenin beyannamesine ve gazetede yayın anlayışlarına bakıldığında halkı bilinçlendirmek konusunda kendilerini sorumlu tuttıkları bir tavır içinde olduklarını söylemek güç olmayacaktır. Hayatlarını memuriyetin dışında bir uğraşla sürdürmek ve bunu gazete çıkarmak suretiyle gerçekleştirmek istemelerinin esas sebebi hür yaşama istekleri olmuştur. Namık Kemal, "... gazetecilikte aradığımız taayyüş bir maişet-i ahrarâneydi." (Namık Kemal, 1873, nr. 101.) derken durumu açıkça ifade eder. Yazarların memurluk vazifesi almak istemeyişlerine yönelik eleştirilere Namık Kemal'in cevabı açık ve net olmuştur: "Hâsılı biz hizmetten kaçmadık... Yalnız memuriyet dilenmek elimizden gelemedi." (Namık Kemal, 1289, nr. 101.)

İbret yazarlarının hürriyeti müdafaası ve bunu *İbret*'in sayfalarında açıkça göstermeye çalışmaları birtakım polemiklere sebep olmuştur. *İbret*'in *Hakâyikü'l-Vekâyi* ile geçen polemiginde *Hakâyık*, Ebuzziya Tevfik'in yazdıklarına üstü kapalı taş atıyor, Namık Kemal'in yazılarında çokça kullandığı "efkâr-ı cedide"yi alaya alıyor ve "Hürriyet taraftarı adamları iddialarından geçirmek için büyücek bir devlet memuriyetine geçirmek kâfidir." (Özön, 1938, s. 25) diyordu. Ebuzziya Tevfik, Nuri Bey ve Namık Kemal bu polemikte mukabelelerde bulunmuştur. Polemiğin devamı niteliğinde bir yazı olan Namık Kemal'e ait "Garez Marazdır" yazısından sonra da *İbret*, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın emriyle dört ay tatil edilmiştir. *İbret* yazarlarının memurluğun karşısında hürriyeti tercihleri eleştirilen tarafları olmuştur. *Hakâyık*'ın da dilediği gibi, *İbret*'in ilk tatil döneminde yazarları farklı yerlerde memurluklara Namık Kemal, Gelibolu mutasarrıflığına; Ebuzziya Tevfik İzmir'deki Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye başkitabetine; Kayazâde Reşat Bey, Bilecik kaymakamlığına; Menâpîrzâde Nuri Bey, Ankara vilayeti mektupçuluğuna gönderilmiş; daha doğrusu sürülmüştür. Sadece Ebuzziya, o zaman yeni sadrazam olan Mithat Paşa Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye'yi kapattığından memurluk vazifesine gitmemiştir (Kuntay, 2018, s. 587-590).

Ebuzziya Tevfik gazetenin tatil sürecine değinir. Buna göre Mısır Hidivi İsmail Paşa gazetenin yazarları olan Genç Osmanlıları satın almak istemiş; bunun için Kuşçubaşı Hürşit Bey'le onlara rüşvet teklif etmiştir. Namık Kemal de daha önce Avrupa'dayken yaptığı gibi bu sefer de rüşveti reddedince Hürşit Bey gerekli yerlere para vermek suretiyle padişahın *İbret*'in dört ay kapatılması iradesini çıkarmıştır

(Ebuzziya Tefvik, 1973, 424-425). Ebuzziya Tefvik memuriyet vazifesine gitmemiş ve Namık Kemal de mutasarrıflık vazifesine gitmek için sıkıştırılmışsa da acele etmemiş bir süre daha İstanbul'da kalmıştır. Bu müddet zarfında *Diyojen* gazetesinde imzasız yazılar yayımlamakla meşgul olmuştur. Bu arada *Diyojen* de *İbret*'in tatilini unutmamıştır:

Tatilim müddetinde gazetelerden hemen hiçbiri ceza görmedi gibi. Yalnız bir aralık *İbret* gazetesi bir dizgin etmek istedi amma onun da dizginine çarparak dört ay müddetle nallarını göğe dayadılar. Aleksan Efendi bu hamlede de söktüremedi. Lâkin teessüf etmesin, gazetesinin muharrirliği Yuşa toprağı gibi işsizlik sıtmasına birebir geliyor, tecrübesi edildi. Hemen durmasın, gazetesini müzayedeye koysun, memûlünden fazla talip zuhûr etmezse bana tuu desinler. Amma muharrirlerinin memuriyeti kendi işine elvermezmiş de hizmet istemeyen ve yalnız gazete ile geçinmek isteyen adam ararmış keyfi bilir, o da bulunmaz değil ya. *İbret*'in son defaki hâlden biraz uzunca bahsetmeyi gönül arzu ederse de meydanda olmadığı için sükût eyeriz (Akt. Özön, 1938, s. 106).

Namık Kemal eylül sonlarında Gelibolu'ya ulaşmış ve büyük bir ihtimalle vazifesine başlamadan önce daha İstanbul'dayken gazetenin tekrar çıkma iznini almıştır. Kemal, İstanbul'dayken sadrazam değiştiği için Gelibolu mutasarrıflığına hemen de gitmemiş, gazetenin tekrar yayımlanması işiyle ilgilenmiştir. *İbret*'in de tatil müddeti tamamlanmadan sultanın iradesiyle cezası kaldırılmış ve Kemal, Gelibolu'ya vardığı gibi gazete tatil müddetinin bitimine yaklaşık kırk gün kala 30 Eylül 1872'de yayın hayatına kaldığı yerden devam etmiştir (Özön, 1938, s. 114-115). Gazetenin 20. sayısındaki bir yazıdan anlaşıldığına göre *İbret*'in kapanma sebebi devletin menfaatlerine ve umumi âdâba aykırı bir meslek tutmuş olmasındaki ısrarı olmuştur. Namık Kemal, Matbuat Nizamnamesine müracaat edilmeden hatta ortada Kararname-i Ali varken buna da bakılmaksızın *İbret*'in bir muhakemeye tabi tutulmadan tatil edilmesinin zalimane bir ceza olduğunu ifade etmektedir (Namık Kemal, 1289, nr. 20). Gazetenin tatile uğraması ve bunu müteakip yayına başlamasından ötürü üslubunu yumuşatacağı düşünülebilirse de bundan sonraki yazılarına hatta tekrar tekrar tatil edilip neşre başlamasına rağmen gazete genelde hayat, özelde basın hürriyetini müdafaaya ve eleştirel üslubuna devam etmiştir. *İbret*'in bu tatil döneminden sonra yazıları ağırlıklı olarak Namık Kemal tarafından kaleme alınmıştır. Kemal daha önce *Hürriyet*'i çıkardığında Avrupa'daydı ve istibdada maruz kalmadan fikrini hürce ifade ediyordu. Şimdi ise matbuata sansür getiren Kararname-i Ali, Matbuat Nizamnamesi veya her an etkisi altında kalınması muhtemel vekillerin düşüncelerine meyledebilecek saltanat iradesinin tam ortasındadır. Dolayısıyla düşüncelerini serbestçe yazamayacak; tenkitleriyle fikir gazeteciliği yap/-amayacaktır diye düşünülebilir. Ancak Süleyman Nazif'in yerinde bir ifadesiyle Londra ve Cenevre'de yayımlanan *Hürriyet*'in nüshaları *İbret*'in yanında sönük kalır (Süleyman Nazif, 1343, s. 34). *İbret*'in 36. sayısındaki Namık Kemal'in "Reji Hakkında Bazı Mütalaat" yazısından dolayı devlet bile gazeteyi mahkemeye vermiştir. Evet, kanun ve nizamnamelere başvurulmadan tatil edilen *İbret* bunun zalimane bir karar olduğunu ilan edip neşre devam ettikten sonra mahkemeye verilmiştir. Buna rağmen *İbret* reji meselesini gündeme getirmeye devam etmiş, hatta mahkemedeki gayrihukuki durumları *İbret*'e taşımıştır (bkz. "Bir Türü Bagus Parnasyan Efendi Vekil Olamadı Gitti!", 1873, nr. 117).

İbret yazarları gazetenin beyannamesi niteliğindeki yazıda gazetecilik mesleğiyle halka siyasetin ilkelerine ve medeniyetteki gelişmelere dair bilgi vereceklerini söylemektedir. Onlar için birtakım olayları gazeteye taşımak, daha doğrusu havadis gazeteciliği yapmak tali bir öneme sahiptir. Ebuzziya Tefvik yıllar sonra *İbret*'in yayın serüvenine değinirken gazetenin belirli bir fikir etrafında yayın yaptığını, bu sayede sosyal ve siyasi meselelere bir açıklık getirmeye çalıştıklarını ve her şeyden önce de bunu amaç edindiklerini söylemektedir. Gazetede günlük hadiselerden bahsettiklerini fakat bunun kendileri için önemli sayılmadığını alelade bir olayı bile aktarırken çoğu kez araya yer yer eleştiriler sıkıştırdıklarını belirtmektedir (Ebuzziya Tefvik, 1973, s. 417-418). Gazetecilikte "olay"ı önceleyen "fikir"

gazeteciliği Osmanlı matbuatında daha önce Şinasi'yle birlikte vardı. Şinasi *Tercüman-ı Ahval*'de kanunun uygun gördüğü vazifelerle mükellef olan halkın yaşadığı vatanın menfaatlerine ilişkin fikrini beyan etmesinin kazanılmış haklarından olduğunu söylemekte ve bunun ispatı için de çağdaş milletlerin sadece politika gazetelerine bakmanın yeterli olduğunu ifade etmektedir (Şinasi, 1277, nr. 1). *Tasvir-i Efkâr*'da da medeni haliyle halkın kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için nasıl zihin sarfedeceğinin, fikirlerinin tercümanı olan gazetelerin dilinde bilindiğini söylemektedir (Şinasi, 1278, nr. 1). Halkın menfaatleri hususunda fikir beyan etmesi ve bunu gerçekleştirme yolunda zihin sarfetmesi düşünüldüğünde bunun sırf olay nakleden bir gazetecilik anlayışıyla gerçekleştiremeyeceği açıktır. Gazeteciler gazete yazılarıyla genellikle kamuoyu oluşturmaya çalışırlar. Bugün kamuoyu, o zamanlar “efkâr-ı umumiye” olarak bilinen kavram da adından anlaşılacağı gibi fikirle alakalıdır. 19. asırda kamuoyu, fikirlerin yansıma alanı kitaplarla birlikte hızlı ve daha rahat ulaşılır ifade imkanlarının bulunduğu gazeteler sayesinde ortaya çıkmıştır. *İbret* de olay nakletmekten ziyade halkın fikirlerinin yansıma alanı olan bir gazete olmaya çalışmıştır.

İbret yazarları gazetenin beyannamesinde Matbuat Nizamnamesinin izin verdiği imkân nispetinde doğruyu söyleyeceklerini ifade etmişlerdir. Osmanlı devletinde Kararname-i Ali ve Matbuat nizamnameleriyle basına bir düzen getirilmeye çalışıldığı bir dönemde bu yönde fikirlerini beyan etmeleri kanun ve nizamnamelere karşı olmadıklarını göstermektedir. Ancak sorgusuz sualsiz kanun ve nizamnameleri kabul etmedikleri de bir gerçektir. Sonuçta *İbret* bir fikir gazetesidir. Hatta Server İskit'in ifadesiyle “Tanzimat'ın en mükemmel opinyon [fikir] gazetesi olmuş ve sonraki nesilleri faydalandırılmış” (İskit, 1943, s. 35.) bir gazetedir ve fikrini de beyan etmiştir.

İbret gazetesinin yazarları hürriyet ideali etrafında toplanmış Yeni Osmanlılar'dır. Avrupa'da sürgün hayatı yaşarken o dönem hâimleri olan Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e yazdığı meşhur mektupta “Sultanların sarayına en zor giren şey doğrudur.” sözünü bir epigraf olarak kullanmıştır. *İbret*'le birlikte Yeni Osmanlılar memleket sathında gazetecilik yaparken Matbuat Nizamnamesinin izin verdiği ölçüde doğruyu söyleyeceklerini açıkça ifade etmişlerdir. Ancak bir taraftan nizamname diğer taraftan Ali kararname ile birçok gazete veya dergi tatil edilmekte veya kapatılmaktadır. Girit meselesine mahsus olarak 28 Mart 1867'de yayımlanan kararnamenin son cümlesinde “İşbu karar suret-i muvakkatede olarak istilzam eden esbâb ile beraber bertaraf olacaktır.” (“Havâdis-i Dâhiliye”, 1867, nr. 875) hükmü geçmektedir. *İbret* gazetesi yayımlanırken Girit Meselesi bitmesine rağmen İstanbul'da birçok gazete bu kararname ile kapatılmış veya lağvedilmiştir. Böylesine girift bir basın ortamında Namık Kemal ve dostları doğruyu söyleme şiarıyla gazetecilik yapmaya devam etmişlerdir. Doğru söylemelerinin mükafatı da hiç istemedikleri memurluk vazifesi olmuştur. Ancak gün gelecek memurluk mükafatları hapisle sonuçlanacaktır.

Namık Kemal, Gelibolu'dan İstanbul'a dönüp de *İbret*'teki yazılarına “Kemal” imzasını koyduğunda ilk iş olarak kararnamenin durumunu ele almıştır. Ona göre kararname “gazetelerin başına kaza kurşunu yağdırmak için bir nevi mitralyöz” (*Namık Kemal*, 1873, nr. 97.) hükmünü almıştır. Kemal, gazeteciliğin yaşamaya engel bir durum teşkil edecek olsa bile buna devam edeceğini söylemiştir. Sadece kararnamenin durumunu değil Matbuat Nizamnamesinin hükümlerini de ele almış ve nizamnameye göre Maarif nezaretine gösterilmeksizin kitap yayımlanmasına izin verilmeyeceğine dair sansür meselesini *İbret*'e taşımıştır. Nitekim *Evrak-ı Perişan*'a ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Dağarcık*'ına yayın yasağı getirilmiştir. 1857'de çıkan nizamnamenin üçüncü maddesinde,

Üçüncü Madde. İşbu basmahanelerin tab u temsil edecekleri her nevi kütüb ve resâil evvele mirde dersaadette doğrudan doğruya ve taşralarda ise vülât-ı eyalet câniplerinden inhâ ile Meclis-i Maarif'te görölüp mülken ve devleten bir güne mazarratı olmadığı tebeyyün ederek meclis-i mezkûr tarafından

kezalik bâ-mazbata makam-ı âli-i sadaret-i uzmâ-ya arz ile istizân olunmadıkça tab u neşrettirilmeyecektir. ("Matbuat Nizamnamesidir", 1289, s. 227).

hükmü geçmektedir. Osmanlıda sansür olgusu düşünüldüğünde nizamnamenin en çok tartışılan maddesi bu madde olmuştur.

Evrak-ı Perişan ve *Dağarcık* da nizamnamenin hükmünce toplatılmıştır. O dönem *Hadika'yı* çıkaran ve gazetesinde Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendinin eserlerinin de yayın ilanlarını yapan Ebuzziya Tevfik kendisine gelen pusulanın başında "*Evrak-ı Perişan* gelirse tabedilmesin!" uyarısının bulunduğunu ifade etmektedir (Ebuzziya Tevfik, 1873, nr. 49). *Evrâk-ı Perişan'a* yayın yasağı getirilmesinde *İbret'in Hakâyikül-Vekâyi* ile olan polemikinin bir rolü olsa gerektir. Dönemin Maarif Nâzırı *Hakâyik'in* başmuharriri Lastik Sait Bey'in babası Kemal Paşa'ydı. Ruhsatsız kitapların toplatılmasında, gazete ve kitaplara yönelik sansürün şiddetlenmesinde Sait Bey'in babasına yönelik bir telkini muhtemeldir (Tanpınar, 2008, 324).

İbret, özellikle Namık Kemal'in yazılarıyla matbuat nizamnamesinde hukuka uygun görmediği yerleri sayfalarına taşımıştır. Gazetenin neredeyse tamamını kaplayan 103. sayısında Kemal, nizamname hükümlerini madde madde yazısına taşımış; Matbuat nizamnamesi ve *Düstur'dan* alıntılarla nizamname hükümlerinde gördüğü aksaklıkları dile getirmiştir. Mevzunun fıkıh usulüne bakan taraflarını da *Mecelle'den* hareketle göstermiş, sonuç olarak nizamnamenin bazı hükümlerinin hatta nizamnamenin kendisinin mülga olduğunu ifade etmiştir. Osmanlıda sansür olgusunun şiddetlenmeye başladığı bu dönemde Kararname-i Ali veya Matbuat nizamnamelerine aykırı yazı yazarların teftiş edilme, yakalanma korkusu ve gazetelerinin kapatılması durumu vardır. Kemal yazısını arandıktan çekinen birkaç yazar adına hükümetin adaletine ve halkın görüşlerine sunduğunu ifade ederek imzasını "Kalemimi dilenci değneği etmek istemeyen erbâb-ı kalem" (Namık Kemal, 1873, nr. 103) şeklinde atmıştır. Bu yazısından sonra da Meclis-i Maarifçe cezalandırılması ve *İbret'in* ilgası resmen konuşulmaya başlanmıştır. Kemal bütün bunlara rağmen doğru bildiğini söylemeye ve kendi ifadesiyle kalemimi dilencilığe alıştırmamaya devam etmiştir. *İbret'in* iki sayı sonrasında yazar heyetinin imzasıyla çıkan yazı, kalemimi dilencilığe alıştıran kimi dönem gazetecilerine bir gazetecinin görevini hatırlatan şu cümleyle başlamaktadır: "Gazetecilik vezâifinden biri de erbâb-ı hükümetin efâlini muhâkeme etmek olduğu gibi küçük ve büyük memurların dahi mülk ve millete faydalı hizmetlerini umûmun mazhar-ı takdiri olmak mükâfâtına nâil olmaları için ilan etmek o vazife fer'indendir." (Heyet-i Tahririye, 1873, nr. 105).

Bütün bunlardan sonra *İbret*, beyannamesinde dile getirdiği hususlara göre yine havadis(ler) aktarmaya devam etmiş ve fikirlerini beyan ederek tenkitlerini sürdürmüştür. Namık Kemal'in nizamnamelere ve Ali kararnameye yönelik eleştirileri devam etmiş, ayrıca gazetede başka yazarlarca sansür olgusuna yönelik dikkatlere yer verilmiştir (bkz. Faik, 1873, nr. 109). "Faik" imzalı yazıyı müteakip *İbret* 110. sayısından sonra tekrar tatil edilmiştir. Muhaliflerince "hürriyet taraftarânı", "hürriyetperverler"; kendilerince "ashâb-ı hürriyet", "ahrâr" gibi sıfatlarla anılan yazarları, 111. sayısıyla kaldığı yerden yayına devam ettiğinde tatili umursamamıştır. Nitekim tatilden hemen sonraki 111. sayısıyla matbuat ve matbaa nizamnamelerinin kusurlarını ortaya koymaya devam etmiş (Namık Kemal, 1873, nr. 111); beyannamesinin arkasında durduğunu göstermiştir. *İbret'in* lağvedilmesine kadar gazete bu tavrını sürdürmüş, *Vatan yahut Silistre* piyesinin uyandırdığı yankıları müteakip lağvedilmiştir. *İbret* kapatıldıktan sonra yazarları tekrar sürgüne gönderilmiştir. Ancak bu seferki sürgünleri memuriyet olmamıştır. Namık Kemal, Kıbrıs'a Magosa Zindanına; Ebuzziya Tevfik ve gazetesinin yazarları arasında bulunmayan Ahmet Mithat Efendi, Rodos Adası'na, Menâpîrzâde Nuri Bey'le İsmail Hakkı Efendi, Akka'ya sürgüne gönderilmiştir. *Vatan yahut Silistre'nin* ilk temsilinin yapıldığı Gedikpaşa Tiyatrosu

da yıktırılmıştır (İnuğur, 2000, s. 233).

Sonuç

İbret, gazete yayım fikrine sırf olay nakilciliği yaparak devam etmemiş, havadis nakletme vazifesini yerine getirmekle birlikte kamuoyunu aydınlatmak, halkın hak ve hukukunu müdafaa ve menfaat ve görüşlerini yansıtmak adına fikir gazeteciliği de yapmıştır. Şinasi'nin gazeteciliğe böyle bir işlev yüklemesinin ve devamlılık esası üzerine gazetecilik yapılması yönündeki telkinlerinin bunda büyük bir payı olmuştur. *İbret* gazetesi yayıncılık ilkelerinin ne olduğunu okurlarıyla paylaşmış ve bunu bir beyanname ile ifade etmiştir. Gazete Kararname-i Ali ve matbuat nizamnamelerinden kaynaklanan sansür olgusuna bağlı olarak birkaç defa tatil edilmesine rağmen beyannamesinde dile getirdiği hususları bir devamlılık anlayışı üzerinden uygulamaya gayret etmiştir. Bu anlayış içinde kanun ve nizamnamelere karşı bir duruş sergilemeden dünyanın her yerinde olduğu gibi kanun ve nizamnamelerin hukuka aykırı gördüğü yerlerini eleştirmiş ve durumu kendi sayfalarında kamuoyuyla paylaşmıştır. *İbret* tekrar tekrar tatil edilmesine rağmen bu tavrını hiç değiştirmemiştir. Memurluğun dışında yaşam imkanlarının bulunduğunu, bahsin vatanın aleyhinde bir davranış olmadığını, gazetecilik yoluyla bunu gerçekleştirmeye çalıştığını böylece memleketin terakkisine bir katkı sunacağını ifade etmiştir. Düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla gazetenin en büyük vazifesinin halkı siyasetteki ilkeler ve medeniyetteki gelişmeler hakkında bilgilendirmek olduğunu savunmuştur. Gazetenin kitabet mesleğinden gelen yazarları, asıl bu vazife etrafında ortak bir bilinçle hareket ederek havadis nakletmekle birlikte her mevzu hakkında fikirlerini hür bir şekilde eleştirel bir tarzda dile getirmiştir. Bunu yaparken de Matbuat nizamnamesine aykırılığı şiar haline getirmemiştir. Nitekim Osmanlıda nizamnamelerle basına sansür getirilmesine rağmen nizamnamelerin amaç ve işlevi sırf basına sansür getirmek olmamıştır. *İbret*'in yazarlarını beyannamelerindeki hususları fiiliyata geçirmesine teşvik eden temel neden de hür yaşama istekleri olmuştur. Tanzimat'ın en önemli fikir gazetelerinden olan *İbret* gazetesinin beyanname bu yönüyle bir hürriyet müdafaasıdır.

Kaynakça

- “Bir Türlü Bagus Parnasyan Efendi Vekil Olamadı Gitti!”. *İbret*, 18 Muharrem 1290 (18 Mart 1873), nr. 107.
- Erdağı, S. (2004). *Şinasi Nazım ve Nesirleri*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Ebuzziya Tevfik. “Zamanımızda Maarife Hizmet Bu Mudur?”. *Hadıka*, 20 Zilkade 1289 (19 Ocak 1873), nr. 49.
- Ebuzziya Tevfik. “İlan-ı Mahsûs”. *İbret*, 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873), nr. 109.
- Ebuzziya Tevfik (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi*. (Uyarı.) Şemsettin Kutlu. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Faik. Başlıksız. *İbret*, 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873), nr. 109.
- “Havadis-i Dahiliye”. *Takvim-i Vekâyi*. 10 Zilkade 1283 (16 Mart 1867), nr. 875.
- Heyet-i Tahrîriye. başlıksız. *İbret*, 2 Zilhicce 1289 (31 Ocak 1873), nr. 105.
- İnuğur, M. N. (2000). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, S. (1943). *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Kuntay, M.C. (2018). *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mahir, Tevfik, Nuri, Reşat, Kemal. başlıksız. *İbret*, 7 Rebiulahir 1289 (14 Haziran 1872), nr. 1.
- “Matbuat Nizamnamesidir”. (1289) *Düstûr*. Matbaa-yı Âmire. 227-228.
- [Menâpîrzâde] Nuri, “Gazetecilik”. *İbret*, 7 Rebiülahir 1289 (14 Haziran 1872), nr. 1.
- [Menâpîrzâde] Nuri. başlıksız. *İbret*, 6 Safer 1290 (5 Nisan 1873), nr. 131.
- Namık Kemal. “İfade-i Meram”. *İbret*, 27 Recep 1289 (30 Eylül 1872), nr. 20.
- Namık Kemal. başlıksız. *İbret*, 8 Kanunusani 1288 (20 Ocak 1873), nr. 97.
- Namık Kemal. başlıksız. *İbret*, 26 Zilkade 1289 (25 Ocak 1873). nr. 101.
- Namık Kemal. “Müellifler Neden Me’yus Olacak?”. *İbret*, 29 Zilkade 1289 (28 Ocak 1873), nr. 103.
- Namık Kemal. “İfade-i Meram”. *İbret*, 9 Muharrem 1290 (9 Mart 1873), nr. 111.
- Özön, M. N. (1938). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Süleyman Nazif (1343/1924). *İki Dost*. İstanbul.
- Şinasi. “Mukaddeme”. *Tercüman-ı Ahval*, 9 Teşrinievvel 1277 (21 Ekim 1861), nr. 1.
- Şinasi. “Mukaddeme”. *Tasvir-i Efkâr*, 15 Haziran 1278 (27 Haziran 1862), nr. 1.
- Tanpınar, A. H. (2008). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Abdullah Uçman. İstanbul: YKY.
- Yazıcı, N. (1997). “Hadıka”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 15, 18-19.